

OPONENTSKÝ POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

Rostislav Smíšek

Císařský dvůr a „dvorská“ kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.

(Rkp.) České Budějovice 2007

Předkládaná disertační práce Rostislava Smíška se zabývá problematikou působení představitelů aristokracie z rodů Dietrichsteinů a Schwarzenbergů na dvoře císaře Leopolda I. Jde tedy o problematiku, která se stala v posledních letech jedním z často frekventovaných témat středoevropské historiografie a které jsou dokonce věnovány některé významné institucionalizované struktury. Z autorů, kteří se problematice působení šlechticů na panovnickém dvoře intenzivně věnují, jmenujme alespoň Gézu Pálffyho, Marka Hengerera, Petra Maťu nebo Václava Bůžka. V této souvislosti tedy není náhodou, že předkládaná disertace vzniká právě na Historickém ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, neboť právě toto pracoviště se problematice integrace šlechty na císařském dvoře v období raného novověku věnuje v rámci české historiografie s největší intenzitou a kromě celé řady publikací na toto téma uspořádalo také několik konferencí a seminářů. Rostislav Smíšek tak může ve věcné i metodologické rovině navazovat na postupy, s nimiž se v Českých Budějovicích mohl seznamovat již jako student. Předkládaná disertační práce proto zcela přirozeným způsobem navazuje na celou řadu autorových dílčích studií a vystoupení na konferencích věnovaných problematice šlechty v raném novověku. I proto mohl Rostislav Smíšek vytvořit práci nejen velkou svým objemem, ale zároveň také dobře strukturovanou a věcně promyšlenou.

Rostislav Smíšek rozčlenil svou práci do několika základních částí. V první z nich, která supluje úvod a zároveň také kapitulu obvykle věnovanou rozboru a analýze pramenů a literatury (poněkud mi v tomto ohledu v předkládané práci chybí skutečný úvod, jehož obsahem obvykle bývá vymezení tématu a použitých metod; jde ovšem pouze o formální záležitost, protože se v jeho textu vymezení tématu i postupu objevuje, byť v kontextu rozboru dosavadního bádání; pro přehlednost této části práce by ovšem obvyklé rozdělení úvodu a analýzy pramenů a literatury bylo nejspíše vhodnější). Autor nicméně v této kapitole

více než dostatečně prokazuje, že je schopen zvládnout až neobvykle velké množství literatury a že ji navíc dokáže dosti přesně rozčlenit a klasifikovat. Z analýzy pramenů vyplývá, že se autor opřel především o materiály k osobnosti Ferdinanda z Dietrichsteina, které jsou obsaženy ve fondu Rodinný archiv Dietrichsteinů v Moravském zemském archivu v Brně. Tento základní zdroj informací ovšem doplnil také studiem ve Vídni, v Linci a v Římě. Materiál k rodu Schwarzenbergů (Schwarzenbergové mají podle úvodu tvořit při zkoumání dvorských kariér a dvorské komunikace protějšek k Dietrichsteinům, v dalším textu však přece jen zůstávají poněkud v pozadí) zkoumal především v archivech v Českém Krumlově a v Třeboni.

V další části se Rostislav Smíšek věnuje základnímu vymezení dvorských kariér raně novověkých příslušníků dvou aristokratických rodů, které jsou předmětem zájmu předkládané disertační práce, tedy Dietrichsteinů a Schwarzenbergů. Všimá si zde nejvýznamnějších raně novověkých osobností z obou rodů. V obou případech lze přitom říci, že druhá polovina 16. století byla dobou narůstání významu rodu a následující barokní období pak lze označit za období jejich politického vrcholu. Výběr těchto dvou rodů přitom podle autora nebyl nahodilý, protože oba patřily k hrstce rodů z českých a rakouských zemí, které již na přelomu 16. a 17. století působily v nejvyšších dvorských úřadech. Hluboká přeměna vztahu šlechty z českých zemí k dvorské kariéře, i když ji už v osmdesátých letech 17. století výrazně ovlivnilo přesunutí císařského dvora do Prahy, podle autora nastala až po roce 1620. Autor se v této kapitole navíc velmi neotřele věnuje objasnění konstrukce novodobého mýtu („druhého mýtu“) obou aristokratických rodů. Všimá si nejdůležitějších historiků, kteří se zkoumáním rodu Dietrichsteinů a Schwarzenbergů věnovali a analyzuje jejich motivaci, metody, postup i závěry. Poměrně jasně tak ze Smíškovy textu vyplývá, že historiografie je neoddelitelnou součástí vlastních dějin (snad by však přece jen mělo být poněkud více zdůrazněno, že nejde o dobový raně novověký mýtus, jenž tradičně tvořil aristokratickou paměť a byl zpravidla zprostředkováván pozdně humanistickými a barokními rodovými genealogy, historiky i umělci; právě v této souvislosti se totiž se šlechtickými mýty setkáváme nejčastěji).

Třetí kapitola odhaluje Smíškův široký přístup k problematice dvorských kariér. Autor se totiž neomezil pouze na popis či analýzu vlastního působení aristokratů u dvora. Dává najevo, že budoucí dvorské kariéry měly hluboké kořeny již v rodové tradici, společenském postavení rodu v habsburské monarchii, a přirozeně také ve vzdělání a vychování mladých šlechticů, které vrcholilo v době dospívání kavalířskou cestou. Právě tímto způsobem se podle autora

rodil obraz „ideálního“ kavalíra, jenž byl později významným předpokladem pro jeho úspěšné uplatnění u panovnického dvora. Podle Rostislava Smíška přitom během 17. století postupně slábnul význam knihy Baltassara Castigliona Dvořan, která předtím fungovala doslova jako kánon pro dvorského aristokrata. Knihu nahrazovala kavalírská cesta, jež byla velmi praktickou učebnicí jazyků, chování, zeměpisu, diplomacie a přinášela tak mladému aristokratovi celou řadu nezbytných znalostí, dovedností a zkušeností. Také v kapitolách věnovaných dětství, výchově a kavalírským cestám prokazuje Smíšek nejen znalost prakticky veškeré relevantní literatury, ale také schopnost jednotlivé informace důkladně analyzovat, popř. logicky a ústrojně je řadit a interpretovat.

Na zásadě podobně postavených otázek je konstruována také čtvrtá část disertace. Rostislav Smíšek ji věnoval problematice sňatků a sňatkové politiky v aristokratických rodech. Souvislost s dvorskou dráhou přitom definuje hned v titulu této kapitoly. Jde totiž o to, že správný sňatek lze v raně novověké barokní společnosti považovat minimálně za stejně důležitý předpoklad politické a sociální integrace rodu, z nichž pravděpodobně nejdůležitější je právě integrace dvorská. Není divu, že nejvýznamnější aristokratické rody vytvářely promyšlenou a někdy i střednědobou či dlouhodobou sňatkovou politiku preferující určitá prostředí a vazby v rámci své společenské skupiny a tím i příbuzenské sítě. Autor své závěry v této části správně opírá například i o výsledky bádání Katrin Keller, která se dlouhodobě zabývala problematikou dvorních dam a jejich příležitostí i faktických výsledků sňatkové politiky. Smíšek tak dokazuje, jak široké pole a velké možnosti může přinášet výzkum vztahu sňatkové politiky a dvorské kariéry předních aristokratů raného novověku a že sňatek je v tomto období v souladu s názvem jeho kapitoly skutečným prostředkem politické a sociální integrace. Rostislav Smíšek přitom již ve svých předchozích pracích dostatečně prokázal, že i na tuto problematiku je schopen patřit s dostatečným nadhledem a že ani v období katolického baroka nebyl sňatek motivovaný například i kariérním kalkulem automatickou zárukou šťastného soužití aristokratického páru. A to nejen proto, že do věcí, které se zdánlivě týkaly pouze zmiňovaného páru, zasahovala celá řada dalších osob. Vše, co platí pro raně novověkou společnost obecně a co Smíšek ukazuje na celé řadě příkladů, lze vztáhnout také na příbuzenské sítě Dietrichsteinů a Schwarzenbergů, v níž se ocitli příslušníci a příslušnice celé řady důležitých rodů z celé střední Evropy. Také v této části tedy Rostislav Smíšek přináší mnoho nových informací a konkrétních postřehů.

Jestliže se první čtyři kapitoly soustředily na vymezení základních otázek a charakteristiku dvou základních předpokladů dvorské kariéry, lze následující tři části považovat za vlastní jádro předkládané disertační práce. Pátá kapitola je nazvána Komornická služba u císařského dvora. Autor se v ní zajímá o podobu nejčastěji zaujímaného dvorského úřadu, kterého mimo jiné dosáhli také Leopold Ignác a později také Ferdinand z Dietrichsteina. Součástí této kapitoly je také vlastní definice šlechtické dvorské kariéry (s. 181). V souvislosti s poměry na dvoře sleduje Smíšek také osobní a sociální poměry, například faktickou nemožnost dvořanů vzdalovat se z blízkosti panovníka bez jeho povolení, což v důsledku znamená značné omezení jejich osobní svobody. Zde by snad bylo možné položit otázku, jestli vymezená a v textu vyzdvížená komornická služba byla úřadem spjatým výhradně s Dietrichsteiny a Schwarzenbergy, anebo byla obecně platným stupněm v kariéře barokních aristokratů, popřípadě jak se v této souvislosti jeví jiné úřady, jimž se v předkládané práci nedostalo prostoru pro samostatnou kapitolu.

Následující kapitola, kterou je co do významu i rozsahu možno označit za stěžejní část předkládané disertační práce) je nazvána Raně novověký šlechtic a komunikační praxe. Právě ta totiž podle autorových slov hrála v životě raně novověkého dvořana zásadní roli. Přístup k informacím symbolizoval v očích šlechticů nezbytný předpoklad pro úspěšné zahájení kariéry i pro její pozdější další rozvoj. Pojem komunikace přitom Smíšek definuje jako „způsob získávání informací a vytvoření si podrobného obrazu o aktuálním dění v různých částech habsburské monarchie či evropského kontinentu“ (s. 217). Takto chápaná komunikace byla přitom v praxi naplňována jak prostřednictvím korespondence, tak i přímými osobními schůzkami šlechtických osob, kterým na naplnění kariéry záleželo. Osobní známost a alespoň částečné společné síle byly totiž podle autora základním hnacím motorem i prostředkem jejich společenského uplatnění. Právě tímto způsobem se konstituovaly různé společenské sítě a principy patronátu, přátelství, mecenášství a klientelismu. Rostislav Smíšek se přitom v uvedené kapitole zaměřil na osobnost Ferdinanda z Dietrichsteina, jejímž prostřednictvím prezentuje základní parametry dvorské kariéry. Ze zorného úhlu „komunikace“ rozebírá jednotlivé aspekty jeho dvorské dráhy. Vymezuje roli patrona v dietrichsteinské korespondenci, zabývá se komunikační praxí a rodinným zázemím tohoto moravského velmože. Ve druhé části kapitoly je již pozornost nasměrována do vídeňského dvorského prostředí. Definován je zde frakcionalismus na císařském dvoře a zařazení Dietrichsteina do tohoto systému, které na přelomu 17. a 18. století vrcholí vytvořením vlastní dietrichsteinské frakce. Odtud mohla vycházet také zahraniční evropská politika Ferdinanda z Dietrichsteina,

kterou je možno studovat v jeho bohaté korespondenci. Ačkoliv je v tomto ohledu možno spatřovat drobný rozpor mezi proklamovaným významem osobních setkání v rámci společenské sítě a následným rozborem dietrichsteinské korespondence, jde do značné míry o rozpor přirozený, vycházející z pramenné typologie. V každém případě zde Smíšek velmi úspěšně dokázal analyzovat a charakterizovat nejrůznější propojení a hierarchizované vztahy v prostředí moravské, české a středoevropské dvorské šlechty barokního období (autor metodicky velmi zdařile vychází z bezprostředního geografického a společenského okolí Ferdinanda z Dietrichsteina a postupuje směrem k jeho kontaktům ve vzdálených oblastech Evropy a na panovnických dvorech), které se staly předmětem zájmu českých historiků až v několika posledních letech, takže na tomto poli stále ještě zůstává mnoho k prozkoumání.

Velice zajímavá je nicméně také kapitola o uspořádání císařského dvora jako symbolického prostoru. Smíšek s tentokrát opírá nejen o obvyklé zaznamenání dvorského ceremoniálu, ale například také o analýzu sporů jednotlivých aristokratů působících na císařském dvoře (tentokrát především na příkladu Ferdinanda ze Schwarzenberga). V této kapitole mohl ostatně navázat nejen na již obecně známé práce, např. z pera Norberta Eliase, popř. Huberta Ch. Ehalta nebo Franze Matscheho, ale například také na nedávno vzniklé zajímavé práce Jeroena Duindama nebo Marka Hengerera. Podle názoru Rostislava Smíška „symbolizoval ceremoniál v očích příslušníků císařského dvora i zahraničních návštěvníků normu, reguloval hierarchické uspořádání všech dvořanů, odkrýval rozdíly v postavení všech osob, které se podílely na vzájemné interakci, pomocí jasně daných kritérií“ (s. 341). Samozřejmě, že na vrcholu celé společenské a ceremoniální pyramidy stál samotný císař, nicméně celou složitou hierarchii, v níž ve své době hrál nezastupitelnou roli také Ferdinand z Dietrichsteina, nelze v žádném případě opomenout. Mimo jiné i proto, že „místo u vídeňského dvora nebylo žádnou nedůležitou formální kategorizací“ (s. 344). Císařský dvůr se pro něj funguje jako „*theatrum praecedentiae*“, plné různých veřejných či více méně uzavřených inscenací. Jako projev symbolické komunikace je přitom v jeho textu interpretován nejen zasedací pořádek a jiné podobné výrazy dvorského ceremoniálu, ale například i spory v císařské tajné radě. V zásadě lze tedy ke sledované kapitole říci, že také v tomto případě navazuje Rostislav Smíšek na přístupy a metody známé ze zahraniční literatury, nicméně v kontextu českého bádání o dvorském ceremoniálu sehrává jeho práce nepochybně nezanedbatelnou roli a snaží se nejen uspořádat dosavadní znalosti na dané téma, ale především důsledně aplikovat přístupy západoevropské literatury na českém a moravském archívním materiálu. Podobně

jako v předchozích kapitolách, také v tomto případě jsou proto obecně získané poznatky konfrontovány se skutečnostmi známými z korespondence Ferdinanda z Dietrichsteina.

Práce Rostislava Smíška se uzavírá dvěma kapitolami, které jednak shrnují problém působení Dietrichsteinů a Schwarzenbergů na vídeňském dvoře a jejich život v rezidenčním městě, jednak si (zřejmě jako odkaz na počáteční kapitoly předkládané disertace) kladou otázky po konci dvorské kariéry a stáří dvorských aristokratů. Pokud chtěl aristokrat opustit místo u dvora a odebrat se na svá panství, mohl tak učinit pouze se souhlasem panovníka (s. 405). Na druhé straně ovšem nový panovník ne vždy přebíral veškeré dvořany svého předchůdce, takže se v monarchii vyskytovala nezanedbatelná skupina bývalých dvorských aristokratů, kteří žili v ústraní, „v důchodu“ na svých venkovských sídlech a museli se vyrovnávat se skutečností, že pro ně již u dvora není místo. Tato životní zkušenost samozřejmě hrála svou roli také při jejich snaze nastartovat dvorskou kariéru jejich potomků. Celý cyklus, který Rostislav Smíšek sleduje, by tak mohl začít znovu od začátku.

Celá disertační práce je završena rozsáhlým seznamem pramenů a literatury, a také seznamem užívaných zkratk. Také v této části Rostislav Smíšek jednoznačně prokazuje, že i po formální míře jednoznačně zvládl historické řemeslo.

Rostislav Smíšek se ve své disertační práci opřel nejen o rozsáhlý pramenný výzkum, ale také o poměrně jasně vymezené metodologické postupy. Autor se například ve své práci poměrně výrazně hlásí k metodám a postupům jihočeské historické školy, naproti tomu se v již v úvodu dosti vymezuje proti práci Petra Mati Svět české aristokracie. Autor má ve svých výhradách vůči Mařově syntéze nepochybně v mnohém ohledu pravdu, alespoň pokud jde o přístupy a možnosti vytvořit za současného stavu bádání o raném novověku syntézu vypovídající o životě české šlechty v barokním období. Přesto se lze domnívat, že by bylo záhodno být v podobných proklamativních vymezeních a při vnímání historického výzkumu v kontextu sporů škol a metodologií poněkud opatrnější. Jak ostatně ukazuje i sama citovaná Mařova práce, vlastnímu výzkumu a přínosu konkrétních prací to nakonec většinou spíše škodí nežli prospívá. Zvláště, pokud autor není mistrně vyškolen v oblasti historiografie a filozofie dějin, aby jeho hodnocení nebylo pouhým výčtem dosavadních badatelských počinů, literatury a jejich výstupů v podobě monografií a statí, ale mělo skutečný duchovní a filozofický rozměr. Takových badatelů je ovšem v české historiografii jen velmi málo.

Disertační práce Rostislava Smiška ovšem vcelku prokazuje nepochybnou a velmi dobrou kvalitu. Autor v ní prokázal, že je schopen vymezené téma zvládnout po stránce metodologické, obsahové i formální. Jeho rozsáhlý a dobře komponovaný text je stavěn nejen na archivních pramenech, ale i na logickém základě. Smíšek dokáže logicky prezentovat jednotlivé problémy svázané s tématem kariéry barokních aristokratů a odpovídat na jednotlivé otázky. Práce, i když je velmi rozsáhlá, má navíc nejen zmiňovanou logickou stavbu, ale i náležitou gradaci a zajímavost. Až na malé výjimky autor navíc používá zajímavého a dobře sdílného jazyka. Práce je psána kultivovaným a přitom jasným jazykem. S jistou pochybností je možné zmínit snad jen autorovu obvyklou manýru, díky níž poněkud nadužívá slovo urozenec pro označení šlechtice a které právě při tomto nadužívání – byť je jinak jazykově správné – podle mého názoru nepůsobí příliš dobře. Po formální stránce je práce také v pořádku (jak je uvedeno výše, pro větší přehlednost bych pouze navrhoval oddělit kapitulu věnovanou cílům, postupu a metodám práce od kapitoly o dosavadním bádání na sledovaná témata). Také formální stránka předkládané práce nezahrnuje žádné větší závady. Schopnost autora pracovat s prameny a literaturou a obojí uplatnit v poznámkovém aparát je jednoznačná a nepochybnitelná.

Shrnutí:

Předkládaná studie Rostislava Smiška je kvalitní důkladně promyšlenou disertační prací, která se opírá o studium archivních pramenů a zároveň zpracovává velké množství sekundární literatury. Ve svém vymezeném tématu navíc přináší celou řadu nových poznatků. Práci proto jednoznačně **doporučuji** jako vhodný základ pro doktorské řízení (Ph.D.) jejího autora. Předkládaná práce nepochybně zcela vyhovuje předpokladům kladeným na tento stupeň kvalifikační práce a v mnoha ohledech je překračuje. Vyslovené výhrady a připomínky mají pouze dílčí charakter a měly by být chápány především jako námět do diskuse, které bude součástí doktorské obhajoby.

V Brně dne 10. září 2007.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Tomáš Knoz'.

Doc. PhDr. Tomáš Knoz, Ph.D.

Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Brno